

Jařyna má obchodní nálepku

Krajové jarní žito z Beskyd, zvané jařyna, má nyní také svou obchodní nálepku. Tato starobylá odrůda, kterou zachránil a dlouhodobě udržuje pan Petr Šimeček ze Starých Hamr, se začala v poslední době opět pěstovat ve větším měřítku a získala v loňském roce také obchodní štítek pro prodej.

Na nálepce určené na papírové pytle vázané konopným provazem najdeme název jařyny v několika různých jazycích a údaj o hmotnosti balení ve výši jednoho pudu, tedy 16,3 kg. Štítek obsahuje i znak pěstitelů – Zemědělského družstva Staré Hamry (o hospodaření v této obci viz článek nazvaný Lidé na Starých Hamrech, Bio, říjen 2011) v podobě dvou bojujících beranů ovce původní valašky (k ovci Valaše viz příspěvek Vzpomínky na záchranu valašky, Bio č. 2/2013 a Ještě jednou valaška č. 3/2013).

O jařyně jsme v Bio a Zpravodaji starých odrůd psali již vícekrát. Například v článku nazvaném Devět pod palec (č. 11/2017), kde jsme připomněli původní hustotu jejího výsevu, danou třemi zrnky do šlápoty po koňském kopytě. Jařyna, jako jarní forma žita, byla vysévána v drsných beskydských pod-

mínkách, kde ozimé žito vymrzalo. Má krátkou vegetační dobu, dorůstá úctyhodné výše 2 metrů a není jí tolik lesní zvěř. Jařyna je nyní opět také součástí tzv. Vzorkovny ve Valašském muzeu v Rožnově pod Radhoštěm (viz Zpravodaj č. 1/2019), kde jsou návštěvníkům skanzenu představovány ukázky tradičních valašských plodin, např. nahého ječmene gengelu, ozimého trsnatého žita křibice či odolných fazolí valašských švábů.

Obchodní nálepka jařyny z roku 2021.

(Obr. archiv P. Šimečka)

Klasy beskydského jarního žita jařyny.

(Obr. archiv Gengel)

V gengelském systému uchování původních odrůd je jařyna udržovaná panem Šimečkem „služebně nejstarší“. Postupem času k ní přibýly i další krajové odrůdy jarního žita. Je to Rež ze Soláně pocházející také z Beskyd, vlastně nedaleko od jařyny. Jarní žito najdeme ale i na Slovensku, a je to jarní žito nazvané Krigov, a dále žito Brestinská jarina, které jsme na Gengel dostali v loňském roce z obce Stará Huta. Společně všem těmto krajovým sortám je, že pocházejí z horských, vysokých poloh, kde byly tradičně pěstovány.

pd

KOUKOL A ZIZANION

Toto je malá reakce na článek Petra Dostálka „Jako koukol s žitem, od věků lnou k sobě“ (Zpravodaj 6/2021). Byl by to námět na celou knihu s vědeckými odkazy na desítky stran. Dovolte nám to nastínit jako malou humoresku a pokud budete mít hlubší zájem, můžete trávit celé dny na „googlování“, existuje nevyčerpatelný zdroj na internetu.

Původní slovo, které renesanční překladatelé Bible Kralické 16. století přeložili jako „koukol“ je řecký „zizanion“. Je to hapax: slovo, který se vyskytuje jedinkrát v dějinách. A to právě v citovaném podobělnosti o plevelu v obilném poli v řeckém evangeliu Matouše (kap. 13/24–30). Jako pro každé hapax, je obtížné odhadnout jeho konkrétní význam. Po mnoha průzkumech etymologických (už od Sumeru), archeologických (semena jílku v nalezištích pšenice) a floristických (v aktuálních obilných polích Palestiny), zdá se nejpravděpodobnější, že zizanion byl *Lolium temulentum* (jilek, viz článek Petra Dostálka pro podrobnosti). Snadno se můžeme domnívat, že hlavní starostí překladatelů Bible nebyla botanika, ale zprostředkování morální metafory „zizanion v obilí“. Tento záměr však uchopili různými způsoby. A protože tyto způsoby ponechaly stopy až do našich aktuálních jazyků, stojí za to se nad tím trochu pozastavit.

První způsob (ne)překlady je *osvojení si cizího slova do vlastního jazyka*, tak jako čeští nadšenci Facebooku počestili anglické „like“ jako „lajkovat“. Stejně tak asi udělali středověcí překladatelé Bible do latinské Vulgaty: ze zizanion se stalo prostě latinsky „zizania“. Přesto, náhodou, tento „minimalistický“ (ne)překlad měl velkou budoucnost dvojím směrem. Jednak botanicky: Linné, otec biologické nomenklatury v 18. století recykloval „Zizania“ jako název nového Rodu trav, které mimochodem vůbec neodpovídají biblickému zizanion, neboť jsou americké a východoasijské. Zároveň lidová francouzština si vytvořila rčení „semer la zizanie“, jehož český ekvivalent je „vysít sémě sváru“. Dodnes „semer la zizanie“ patří denně do polemické, politické i vychovatelské rétoriky. Přitom málokdo ví, že výraz pochází z Bible a zizanion byl plevel. Ze slova se stala metafora.

Druhý, podobný způsob je jakési *zdvojení*: nahradit zizanion jiným vlastním

slovem, stejně záhadným jako slovo původní! Tak to dělají staré anglické Bible (King James Holy Bible), když říkají „tares“, což je středověké slovo rostlinné, ale mimo Bibli významu neznámého.

Třetí způsob, opačný, je *snaha věrného překladu*. Sem lze zařadit důkladnou poznámku pod čarou v moderním německém překladu: „Oder (= nebo): Taumellolch“, což je lidový název *Lolium temulentum*. Staré francouzské Bible překládají „ivraie“, což je také lidový název *Lolium temulentum*. I tento překlad zanechal stopu v metaforickém jazyku dodnes: rčení „séparer l'ivraie du bon grain“ (doslova „oddělit jilek od dobrého zrna“) znamená buď rozlišit lež (fake news) od pravdy, nebo rozdělit „předpokládané špatné“ lidi od „dobrých“ (což je poněkud rozporuplné).

Poslední čtvrtý způsob bychom nazvali „opatrný“: odstupuje od ambice určit dotyčnou rostlinu a volí nepopíratelný kolektivní název. Je to přístup moderních překladů Bible: ze zizanion se stává anglicky „weed“, francouzsky „mauvaise herbe“ a německy „Unkraut“, což jsou ekvivalenty „plevele“. Pozoruhodné je, že Martin Luther už přeložil „Unkraut“ stejně jako moderní Bible. Paradoxně bychom zařadili „koukol“ staré Kralické i moderní české Bible do toho přístupu.

Překlad „koukol“ bývá kritizován jako nešťastná transpozice Palestinského podobnosti do evropské květeny, která s ním nesouvisí. Platí to však jen pokud

ale také *Lolium* (jílek) a *Bromus* (sveřep) a že i německy se názvy různých plevelů obilných polí popletly. Zůstává tedy otázka: nemohl být „koukol“ v češtině 16. sto-

jako živé bytosti, mění tvar i význam, což může vést ke zvláštní situaci, jakou naznačuje úryvek francouzsko-českého slovníku: „ivraie“ odpovídá v češtině dvěma rostlinám, jítku ve smyslu původním a koukolu ve smyslu přeneseném.

A lekci životní: koukol a jílek omamný většinou vymizely z evropského venkova a staly se ohroženými druhy. Tak jako Bible zmizela z hotelových nočních stolků i z našich osobních životů, málokdo je zná. Zanechaly však symboly, metafory a rčení, které i nevědomě tvarují naše myšlenky. Všichni víme, jak snadné je, na jakékoliv úrovni – mezinárodní, společenské i rodinné – „vysít sémě sváru“... a následně náročně „oddělit koukol od pšenice“.

Pascal & Jitka Kissling

ivraie [ivre] f 1. bot. jílek (tráva) 2. koukol (fig.):
séparer le bon grain de l'~ oddělit koukol od pšenice; *ne recueillir que de l'~* sklídit (jen) nevědek

In: Neumann, Hořejší & kolektiv 1974 – Velký francouzsko-český slovník.

chápeme „koukol“ v aktuálním smyslu. Velký etymologický slovník Akademie věd (Václav Machek 1971) nás ale učí, že kdysi v určitých slovanských jazycích slova podobná „koukolu“ označila nejen *Agrostemma githago* (aktuálně „koukol“),

letí také kolektivní název pro obilní plevel a později se zúžil na *Agrostemma*? V tom případě by Kralický překlad měl jako Lutherův moderního ducha.

Jak vidno, zizanion & koukol nám udělují dvě lekce. Jednu jazykovou: slova jsou

Místní odrůdy odolné chorobám – historický příklad jetele

Důležitost používání místních odrůd, které jsou přizpůsobené daným podmínkám, ukazuje mimo jiné starší příklad u jetele lučního, naší důležité píce pro dobytek. Jeteli jsme se podrobněji věnovali v Bio č. 1/2014, kde jsme přinesli popis vyobrazení jetele na starší československé poštovní známce (příspěvek nazvaný *Kdybys nebyl jetelíčku, přišli bychom o kravičku*).

U jetele je významnou chorobou tzv. rakovina jetele, způsobená houbou *Sclerotinia trifoliorum*. Tato choroba někdy napadá jetel a může způsobovat značné škody. Bylo sledováno a zjišťováno roz-

šíření této choroby u nás v průběhu dvacátého století.

Při rozboru příčin změn v rozšíření a škodlivosti choroby se dospělo k závěru, že hlavní příčinou je odolnost pěstované

Jetel červený od A. Homolky ve sbírce básní s obrázky nazvané *Nesu, nesu kvítí*, Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1951.

Československá známka s jetelem ze šedesátých let minulého století.

FOTO – archiv Gengelu

hostitelské rostliny vůči původci choroby. To lze dokumentovat příkladem, který přináší literatura, když uvádí: „...v roce 1910 byla pro stálé deště během léta velmi slabá úroda semene, a to v celé střední Evropě. V dalších letech došlo k rozsáhlému jednorázovému dovozu osiva cizí provenience, především z teplejších oblastí Evropy. Importované zahraniční odrůdy jetele byly silně postiženy původcem choroby a zvýšený výskyt napadení trval po řadu let. Z této skutečnosti vyplývá, že nejlepší a nejefektivnější způsob ochrany spočívá v pěstování domácích tolerantních nebo rezistentních odrůd, přizpůsobených místním pedoklimatickým podmínkám.“

Vybral pd

Podle skriptu Čača Z.: *Zemědělská fytopatologie* (vybrané kapitoly), vydala Vysoká škola zemědělská v Brně, 1989